



Joan Verheyen voor een schilderij van de synagoge in Tomar (Portugal).



Ido Abram schuift de bladen van een tweeluik tegen elkaar



Wat kennen wij, wat niet ...
Wie zijn wij?



Martelen is al gewoon –
Jammerklachten



Weerloos tegen de waarheid in zijn
leven / wereld



Ingesloten in zichzelf

Honderd en twintig keer *Het Proces* van Franz Kafka

De Joodse auteur Franz Kafka (Praag 1883 – Wenen 1924) schreef in het Duits. Zijn invloed op andere schrijvers, ook op anderstalige, is enorm. In Nederland en België geen Paul van Ostayen, Menno ter Braak, Willem Frederik Hermans, Louis Paul Boon of Harry Mulisch zonder Kafka. Tot voor kort dacht ik dat beeldende kunstenaars minder inspiratie uit zijn werk konden halen dan filosofen en intellectuelen. Maar dat blijkt een misvatting. In Stadsdeel Oost (Watergraafsmeer) in Amsterdam zag ik in het atelier van schilder Joan Verheyen tot mijn verrassing en verbazing niet minder dan honderd en twintig (120) tweeluiken, gebaseerd op slechts één boek van Kafka: ‘Het Proces’. Eerst iets over dit boek en dan over Verheyen. Met als afsluiting een bizarre samenloop van omstandigheden.

Ido Abram

Kafka was jurist en ‘Het Proces’ begint zo: “Iemand moet Josef K. belasterd hebben, want zonder dat hij *écht* iets kwaads gedaan had, werd hij op een ochtend gearresteerd.” De hoofdpersoon Josef K. komt terecht in een krankzinnige wereld, waarin zijn gezond verstand het aflegt tegen de ongrijpbare en overal aanwezige macht van anonieme rechters en onzichtbare bureaucraten. Nadat K. verschillende keren tevergeefs heeft geprobeerd er achter te komen waarvan hij beschuldigd wordt, geeft hij de moed op. Hij bekent schuldig te zijn. Op de dag van zijn 31^{ste} verjaardag wordt het doodvonnis voltrokken. Maar was hij ook schuldig? Daar komen wij als lezers niet achter. Kafka schreef het boek in 1914-1915 en de inhoud is vandaag actueler dan ooit. Nog steeds worden

wereldwijd mensen door rechtbanken op aanvechtbare of niet te achterhalen gronden ter dood veroordeeld.

Joan Verheyen, geboren te Echt in Limburg op 5 oktober 1937, komt uit een kunstzinnig katholiek gezin. Zijn beide ouders stammen uit een familie van glazeniers. Sinds de jaren zestig van de vorige eeuw woont en werkt hij in Amsterdam. Hij is zijn artistieke loopbaan begonnen als constructivist. Volgens quasi mathematisch-technische principes brengen de constructivisten vooral geometrische vormen in beeld en zien zij af van elke subjectieve expressie. In zijn ontwikkeling als kunstenaar heeft bij Verheyen het onderzoek naar het primaat van kleur of vorm vooral in zijn beginjaren steeds centraal gestaan.

Vanaf 1980 is ‘ontmenselijking’ zijn thema: de teloorgang van het menselijke in de wereld en de toename van egoïsme, wreedheid en onverschilligheid. Kunstenaars zijn te machteloos om daar fysiek op te reageren. Maar ze kunnen wel een geestelijk, spiritueel, intellectueel, moreel of esthetisch antwoord geven. Joan Verheyen is zo’n kunstenaar. Uitgaande van uiteenlopende onderwerpen – de Etruskische cultuur, Kafka, maskers, de synagoge in Tomar (Portugal), terrorisme, de vergiftiging van de natuur – legt hij het verband bloot tussen de waarneembare en verborgen realiteit. Zijn weergave van de realiteit verandert bij hem gaandeweg in een boze droom. Ook en juist bij de tweeluiken, geïnspireerd op *Het Proces* van Kafka.



Dreiging,
verbijstering,
pijn

De tweeluiken zijn in 1996 op papier geschilderd – grootte 65 x 100 cm – en bestaan steeds uit twee spiegelbeelden. De linkerhelft is een directe verwijzing naar de tekst van Kafka, de rechterhelft is Verheyens persoonlijke interpretatie. Deze op zichzelf al fascinerende werkwijze, herhaalt zich 120 keer. In *Het Proces* zit veel humor, al is die nogal eens wrang. Dat maakt de bureaucratische hel, waarin Josef K. stap voor stap verzeild raakt, alleen nog maar angstaanjagender. De tweeluiken volgen dit proces op de voet. We zien Josef K’s realiteit vervagen en stukje bij beetje in een nachtmerrie veranderen.

Tenslotte de in de aanhef van dit artikel aangekondigde bizarre samenloop van omstandigheden.

Kafka had het bedacht kunnen hebben. Het atelier van Joan Verheyen ligt in Amsterdam Oost, maar hij zelf en zijn vrouw wonen aan de Nassaukade in Stadsdeel West. Op hun adres woonde eerder Truus Wijsmuller-Meijer (Alkmaar 1896 – Amsterdam 1978), protestants oorlogsheldin en verzetsstrijdster en waarschijnlijk na Raoul Wallenberg de grootste redder van Joden ter wereld. Ze begon eerder dan wie ook – in 1938 – met het redden van (merendeels) Joodse kinderen en deed in de oorlog ook ander illegaal werk. Ze heeft 10.000 kinderen gered. Zelf hadden zij en haar man geen kinderen. Na de oorlog was ze raadslid voor de VVD in Amsterdam en betrokken bij de oprichting van werkplaatsen voor gehandicapten. Yad Vashem in Jeruzalem onderscheidde haar met

de titel ‘Rechtvaardige onder de Volkeren’.

Franz Kafka, Truus Wijsmuller en Joan Verheyen verschillen in vele opzichten totaal van elkaar. Wat hen echter bindt zijn de thema’s onrecht en ontmenselijking en het gevecht daartegen. Het is de tragiek van de menselijke conditie, dat die strijd nooit gestreden is.

Info: Alle foto's zijn gemaakt door Kees Mercks, eindredacteur van het ‘Kafka Katern’, het kwartaalblad van de Kafka Kring. Joan Verheyen voorzag de foto's van onderschriften. ■

Zie ook <http://kafka-kring.nl/verheyen.html>